

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка

На правах рукопису

РЯЗАНЦЕВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

КОНСЕПТИЗМ ЯК НАПРЯМ МЕТАФІЗИЧНОЇ ПОЕЗІЇ В
ЛІТЕРАТУРІ ЄВРОПИ ДОБИ БАРОККО /НА ПРИКЛАДІ
МЕТАФІЗИЧНИХ СОНЕТІВ Ф.ДЕ КЕВЕДО /ІСПАНІЯ/ І
МЕТАФІЗИЧНИХ ТВОРІВ Л.БАРАНОВИЧА /УКРАЇНА/

→ 1580 - 1645

1620 - 1693

Ю.01.04 - Література зарубіжних країн

Ю.01.02 - Українська література

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1995

821(100)
821.161.2

Дисертація в рукопис.

Робота виконана у відділі світової літератури та компаративістики Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України.

Науковий керівник - академік НАН України,
доктор філологічних наук,
професор ЗАТОНСЬКИЙ Д.В.

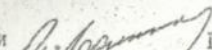
Офіційні опоненти: академік НАН України,
доктор філологічних наук,
професор ВЕРВЕС Г.Д.,
кандидат філологічних наук
СУЛИМА М.М.

Провідна організація - Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка.

Захист відбудеться 7 червня 1995 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01 24 01 при Інституті літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України /252601, Київ-І, вул.М.Грушевського,4/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України.

Автореферат розісланий " 3 " травня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради ГАЙНИЧЕРУ О.І.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Здобуття Україною національно-державної незалежності не лише надає нашій країні право зайняти гідне місце у географії та політиці Європи. За виразом Д.Шевельова під час виступу на Першому Всесвітньому форумі українців, "ми відкриваємо Україну в собі і в історії. І все ж, повинні стати також і громадянами світу"! Себто, нагальною необхідною стає нині спроба об'єктивного визначення місця нашої вітчизняної культури в системі інших європейських культур.

Пошуки свого місця в історико-культурному розвитку Європи знов і знов повертають дослідників до часів Барокко, коли культура України виконувала відповідальну місію посередника у духовному спілкуванні католицького Заходу із православним Сходом та Півднем Європи. /Вивчаючи феномен Барокко, на цей факт звертало увагу багато науковців - Д.Чижевський, І.Голенищев-Кутузов, Д.Ліхачов, Д.Наливайко та ін./.

Найбільш яскраво проявилися ці контакти у сфері літератури - через сприйняття вітчизняним красивим письменством нових типів і форм літературно-теоретичного мислення, нових жанрів і стилів, розповсюджених на той час у західноєвропейських літературах.

Важливу роль у зміцненні цих зв'язків відіграла Києво-Могилянська академія, що підтримувала культурні та літературні взаємини з багатьма освітніми центрами Європи.

Курси поезиї і риторикі цього учбового закладу, які відбивали сучасні шукання західноєвропейської літератури Барокко, значною мірою сприяли поглибленню і розширенню зв'язків вітчизняного красивого письменства з літературами інших країн, прогресу естетичної думки на Україні, впливали на становлення національних варіантів деяких нових загальноєвропейських художніх явищ.

Конкретним прикладом у даному випадку може бути КОНСЕПТИЗМ - один з впливових напрямів літератури /насамперед поезії/ Барокко, що досяг визначного розвитку в літературі Іспанії Золотої Доби. Він наявний також і в літературі України ХУП ст. з деякими відмінностями, зумовленими національно-культурними особливостями слов'янських літератур.

Визнаним лідером іспанського концептизму є Ф.де Кеведо. Прикладом концептизму в українській літературі можна вважати творчість Л.Барановича, студента, а згодом і викладача Києво-Могилянської академії. Про приналежність до цього напрямку свідчать,

головним чином, метафізичні вірші обох авторів. І хоч вагомі розбіжності, мабуть, заважають проведенню прямих аналогій, безперечно, є підстави говорити про наявність самобутніх варіантів концептизму, що існували майже одночасно у літературах двох географічних екстрем Європи - Іспанії та України.

Втім, явище концептизму ще й досі лишається майже поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Тому МЕТОД роботи є поглиблення знань про концептизм - саме на базі вивчення національних варіантів цього напрямку метафізичної поезії в літературах Іспанії та України. Автор дисертації поставив собі низку конкретних ЗАВДАНЬ: визначити основні особливості тематики та мовних засобів виразу у творах, що належать до згаданого напрямку метафізичної поезії; проаналізувати з цих позицій тематику, поетику та стилістику метафізичних творів Ф.де Кеведо і Л.Барановича; встановити моменти подібності та розбіжності у зазначених сферах творчості іспанського та українського поетів; згідно із результатами паралельного розгляду тематики, стилістики і поетики метафізичних творів Ф.де Кеведо і Л.Барановича, підтвердити або спростувати тезу про те, що метафізична поезія Л.Барановича є прикладом концептизму в українській літературі доби Барокко.

ТЕОРЕТИЧНОЮ та МЕТОДОЛОГІЧНОЮ ОСНОВОЮ роботи стали дослідження з проблем Барокко в європейській культурі. Дисертантка користувалася методом порівняльно-історичного аналізу творів Ф.де Кеведо і Л.Барановича.

На думку автора дисертації, вивчення як іспанського, так і українського типів концептизму є цілком АКТУАЛЬНИМ для сучасного українського літературознавства. Така робота не лише подасть новий конкретний приклад активної ролі України в процесі духовного спілкування Сходу і Заходу Європи, але також сприятиме кращому розумінню українського літературного процесу тих часів, дозволить по-новому оцінити творчість окремих авторів, а крім того, отримати додаткові відомості про майже недосліджену в Україні іспанську літературу Золотої Доби.

Отже, сам ПРЕДМЕТ дослідження - концептизм у його національних проявах - визначає НАУКОВУ НОВИЗНУ та певну ТЕОРЕТИЧНУ ЦІННІСТЬ праці, окреслює нову сферу діяльності у вивченні європейської літератури XVII ст.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ роботи полягає у можливості використання її як основи для спецкурса, курсу за вибором, серії семінарів у

рамках курсу української або світової літератури у гуманітарних вузах.

АПРОВАЦІЯ РОБОТИ. Дисертація обговорена і схвалена на засіданні відділу світової літератури і компаративістики Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України. Окремі її тези покладені в основу доповіді на науковій конференції з романістики "Стара і нова Романія: проблеми і перспективи /Київ, 1992/; виступу на Філологічних читаннях, присвячених пам'яті проф. Н.Н.Равської /Київ, 1993/. Деякі положення роботи викладені у 4 статтях.

СТРУКТУРА РОБОТИ. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку літератури. Обсяг праці 160 с.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У ВСТУПІ обґрунтовано актуальність дослідження, розглянуто стан вивчення проблеми в сучасному літературознавстві. Автор дисертації, зокрема, наголошує на тому, що попри постійну пилюку увагу науковців різних країн до літератури Іспанії Золотої Доби, і спеціально - до багатьох аспектів життя і творчості головного представника іспанського концептизму Ф.де Кеведо, на жаль, залишається відчутним брак знань про концептизм як напрям метафізичної поезії. Вивчення українського варіанту концептизму перебуває у початковій стадії свого розвитку.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ - "Концептизм на тлі літератури Барокко" - розпочинається характеристикою доби Барокко, історичного періоду, в якому жили й творили Ф.де Кеведо і Л.Баранович. Автор реферованого дослідження приєднується до думки тих вчених, які вважають Барокко самостійною епохою історії і культури, що у розвитку людства починається після Відродження. Цей період позначений втраченою багатотою світлих і живій Ренесансу, зміною світосприйняття й концепції людини в європейській цивілізації. Це мало під собою вагоме соціально-історичне підґрунтя і було тісно пов'язано із активним розвитком наукової думки, насамперед, природознавства.

Дисертантка коротко спинається на хронологічних рамках Барокко, відзначаючи асинхронність його розвитку у різних країнах Європи.

Світогляд цієї епохи мав певні особливості. Концепція людини, природи в цілому, становища людини в світі за часів Барокко набула більш реалістичного, але й яскраво вираженого песимістичного

вигляду. Ідилічний антропоцентризм і замкнений, гармонійний світ Відродження поступилися місцем картині нескінченності Всесвіту із самотьов, "покинуто" й далеко не ідеальною людиною в ньому.

Втім, світ постав перед митцями Барокко не лише безкінечним, а й багатоплановим, мінливим. Вони побачили його, як складну єдність безлічі різнорідних елементів і звернули увагу на зв'язки, що існували між окремими, нібито несумісними, реаліями.

Загадковим і мінливим постав, відтак, і світ людських емоцій та взаємин, бо драматичні суспільні колізії засвідчили помилковість віри ренесансних гуманістів в абсолютну доброту й довершеність людської природи.

Пошуки зв'язків та співвідношень світового цілого, намагання адекватно відобразити життя душі за допомогою слова зумовили ряд змін у стилістиці літературних творів, зокрема, поетичних. Автор дисертації цілком поділяє думки Д.Сміта, Х.Гарднер, Х.Айала, Д.Чижевського, Д.Наливайка про метафору як головний, на той час, засіб пізнання, "моделювання світу" і метафоричність як стильову домінуючу епохи.

Далі у роботі подається характеристика літератури Барокко /головним чином - поезії/ в Іспанії та на Україні.

Загальною тенденцією іспанської літератури кінця XVI-XVII ст. стало, за визначенням багатьох дослідників /Р.Мендеса, Підала, М.П.Паломо, Д.Алонсо/, звернення до критичного відображення реального життя з метою ідеалізації його, як то було притаманне митцям Ренесансу. Відображення мінливої реальності в літературі іспанського Барокко відбувалося не шляхом створення нових літературних форм, а, головним чином, через перетворення старих моделей, наповнення їх новим змістом.

Найяскравішим втіленням цієї тенденції стала так звана "деміфологізація" серйозних тем і сюжетів: наприклад, пародія, бурлескна версія відомих мотивів античної міфології, знаних героїчних поем /як-от романс про Аполлона і Дафну або поема "Про безумства закоханого Орландо" Ф.де Кеведо/.

Без змін не лишлася жодна з великих жанрово-тематичних груп, що існували на той час в іспанській поезії:

- поезія в народних традиціях /саме в цей період виникає авторський романс, своєрідний продукт переосмислення поетами старої форми народного епосу - славнозвісного іспанського романсу, Авторський романс Золотої Лоби існує на грані епіки і лірики, тяжі-

ючи до останньої/;

- "поезія для освічених людей" - "géneros de filiación culta" /зміст відомих з античних часів жанрів істотно змінився у добу Барокко. Приміром, фабула на міфологічний сюжет дедалі більше набуває рис бурлеску; з'являються й фабули, незалежні від суто античних міфологічних сюжетів, як-от "Фабула про річку Хеніль" Еспіноси/;

- етикетна поезія /"деміфологізація" торкнулася навіть релігійних панегіриків на честь святих, і, як зазначає Д.Алонсо, автори деяких подібних поезій, намагаючись "docere, movere, delectare" читача, "давали святим вигляду, близького до карикатури/.

Далі в роботі вміщено загальний огляд найвизначніших напрямів іспанської поезії Золотої Доби. Подані характеристики: іспанського класицизму /представленого творчістю бр. Гів Архенсола/; школи "зрозумілих поетів", "poetas claros" /головою її був сам Лопе де Вега/ Кредо "зрозумілих поетів" - орієнтація на реальний світ, як на основу художньої думки, помірність у використанні формальних прикрас поетичних творів/; культеріанізму - "culteranismo" або "темного стилю" /найвідомішим поетом цього напрямку був Л.де Гонгора, чия творчість тривалий час вважалася антиподом поезії Ф.де Кеbedo. Характерні риси віршів "темного стилю": підвищена складність поезики, стилістики й лексики на тлі відносної тематичної простоти/.

Концептизм або "складний стиль", "conceptismo" був представлений в поезії Іспанії іменами А.де Ледесма, Ф.де Кеbedo, Б.Грасіана.

Виникнення концептизму можна датувати, приблизно, початком ХУП ст. Витоки "складного стилю" як напрямку поезії, на думку Д.Алонсо, слід шукати в особливому жанрі етикетної поезії - віршах на честь святих. Як свідчить приклад "Севільського манускрипту" /записи змісту поетичних турнірів на честь святих 80-х рр. ХУІ ст./, панегірики на честь різних святих, Христа, діви Марії, що належать перу М.Сіда, мають певні стилістичні ознаки концептизму.

Слово "концепт" /"concepto"/, від якого походить назва напрямку, у творах іспанських авторів уперше з'явилося близько 1450 р. у значенні "думка", "ідея".

В літературі Золотої Доби його тлумачили вже інакше. Класичне визначення концепту належить Б.Грасіану: "Концепт - це акт розуміння, що висвітлює зв'язки, які існують між об'єктами". В сучаснім викладі М.д'Орса: "Концепт - це спосіб сприйняття і виразу будь-якої реалії не відокремлено, а в співвідношенні з іншими". Основною формою існування концепту була саме метафора, а ідеальною - оксиморон /класичний чи морфологічний/, що поєднував у нове ціле несумісні, полярні поняття. Найвідомішим з оксиморонів поезії Кеведо був образ "живої смерті", себто життя.

Характерними ознаками творів цього напрямку були: лаконічність вислову в поєднанні з максимальною змістовністю й експресивністю кожного слова. Відтак, типові особливості стилістики концептизму - це широке використання полісемії, омонімії і т.ін. для побудови різноманітних каламбурів, семантичної гри; знищення мовних штампів та фразеологічних зворотів; застосування анаграм і т.д. Подібні "мовні іграшки" застосовували вже автори "севільського манускрипту", зокрема вищезгаданий М.Сід. Вони часто зустрічаються у творах А.де Ледесма, неможливо уявити без них вірші Ф.де Кеведо /особливо бурлескі/. Так, у кінтіях "севільського манускрипту" є каламбури на базі омонімії слів "ana" - "Ana"; "raíma - raíma". Кеведо у своїх віршах часто вдається до обігрування полісемії дієслова "queger" і т.ін./.

Літературний концептизм іспанського Барокко існував як зовнішня форма концептизму філософського, що був, за висловом Х.Айала, оригінальним методом пізнання, який дозволяє побачити істину через призму її подіб, відтворити в уяві цілісну картину світу шляхом розуміння зв'язків між окремими реаліями буття.

Характеристику літературного середовища, в якому розвивався концептизм, продовжує огляд головних особливостей українського літературного Барокко.

дослідниця відзначає, насамперед:

- пізніші часи розвою Барокко у вітчизняній культурі;
- функції Відродження, що їх перебрало на себе українське Барокко /маються на увазі гуманізація та секуляризація письменства; відкриття світу античної культури/;
- плідні зв'язки з іншими літературами Європи /це, власне, і забезпечило адаптацію і трансформацію багатьох елементів культурного коду західноєвропейського Ренесансу/;

Типовою рисою української літератури тих часів була також значна перевага духовного елементу над світським у змісті творів.

Епоха Барокко на Україні, так само як і в Іспанії, позначена активною трансформацією, модернізацією системи жанрів і форм поезії, наближенням їх до західноєвропейських варіантів. Визначну роль в цьому процесі відігравали курси поетики і риторики Києво-Могилянської академії – духовного центру українського Барокко, учебного закладу, орієнтованого на засвоєння "латинської вченості".

Головне, чим збагатили українське барокове письменство контакти із західними літературами, було, за визначенням Д. Чижевського, переконання у цінності прекрасної форми, головним чином, в поезії.

Втім, обмежити позитивні моменти українського культурного процесу XVI–XVII ст. лише широкими і плідними контактами з мистецтвом і літературою Заходу неможливо. За часів Барокко на Україні активно розвивалися і власні творчі сили. Слід підкреслити, зокрема, результативність взаємодії української літератури тих часів із фольклором.

Своєрідність українського літературного Барокко не перешкоджає оцінити його як органічну частину загальноєвропейського літературного процесу. Порівняння жанрово-тематичних груп барокової поезії Іспанії та України, подане в роботі, демонструє їх принципову подібність. За найбільш докладною класифікацією В.І.Крекотня, система жанрово-тематичних груп української поезії Барокко включає:

- поезію духовну, релігійно-філософську, церковно-панегіричну, полемічно-публіцистичну;
- поезію етикетну;
- поезію суспільно-політичну;
- поезію індивідуального життя.

Зіставлення із розглянутими вище жанрово-тематичними групами іспанської поезії Золотої Доби /класифікація М.П.Падомо/ демонструє повне співпадіння у другому пункті /етикетна поезія/ й дещо своєрідні акценти в інших випадках. Наприклад, "примат духовних елементів" зумовив формування значного самостійного масиву релігійної поезії в українській літературі, тоді як в іспанській поезії Барокко релігійна лірика посідає важливе, але не чільне

місце. Твори релігійного спрямування присутні в кожній з груп іспанської барокової поезії, але в різній кількості.

Від огляду літературної ситуації на Україні автор дисертації переходить безпосередньо до аналізу особливостей українського варіанту концептизму. Найвизначніший вплив на формування вітчизняної теорії і практики цього напрямку поезії справив трактат "Tractatus Poetica" /20-і рр. XVII ст./ польського вченого і поета М.К.Сарбевського. Визначення концепту, класифікація типів концептів, перелік стилістичних прийомів, джерел "винайдення" концептів, зрештою, й сама термінологія концептизму /відмінна від іспанської чи італійської / - все це у значній частині поетик і риторик Києво-Могилянської академії базується саме на трактаті Сарбевського.

Порівняння згаданих моментів з основними положеннями іспанського концептизму в класичному викладі Б.Грасіана /трактат "Дотепність або мистецтво кмітливого розуму"/ дозволяє виявити особливості українського концептизму.

По-перше, сам термін "концепт", хоч і був відомий українським письменникам, широкого розповсюдження у вітчизняній літературі не набув. Слідом за М.К.Сарбевським, барокові поети й риторик України користувалися, здебільшого, латинським виразом "acutum" для позначення концепту на рівні думки, або ж "argutum" для позначення суто мовної форми виразу концепту, "одягу думки" /вираз М.К.Сарбевського/. Саме до рівня "argutum" належать стилістичні прийоми концептизму, практично однакові як в українській, так і в іспанській літературі.

Тлумачення концепту як такого в українському письменстві відрізнялося від класичного визначення Б.Грасіана. Для вітчизняних поетів "concordia discordia" був не ідеальним, а головним існуючим типом концепту /у деяких випадках його розуміли як єдину можливу форму концепту взагалі/. Це яскраво ілюструє визначення І.Лип'яцького, яке, до того ж, з'ясовує й розуміння українськими авторами взаємодії змісту і мовної форми виразу концепту: "Conceptus dicitur argutum, qui est convenientia et disconvenientia in verborum argutis seu in lusu verborum." /1735/.⁴

Звертає на себе увагу дещо утилітарне ставлення до концепту у вітчизняній літературі, особливо наприкінці доби Барокко. Концепт цінували, перш за все, як модний стилістичний засіб, суто декоративний елемент, дотеп, доречний, головним чином, в епігра-

матичній поезії. Втім, як зазначав свого часу Ф.Прокопович, у використанні концептів провідну роль відіграє талант письменника.

У творах таких визначних фігур українського літературного Барокко, як І.Величковський, Л.Баранович, Д.Туптало, концепт, безперечно, виконував свою функцію оригінального засобу пізнання таємничих зв'язків світового цілого.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ - "Національні варіанти концептизму: Іспанія та Україна" - відкриває аналіз феномену метафізичної поезії як характерного для буремної епохи Барокко прояву духовних пошуків. Розглядається виникнення та еволюція поняття "метафізична поезія" - від назви англійської поетичної школи до особливого типу бароккової поетичної продукції /термін Е.Наварро де Келлі/, одним з різновидів якої був концептизм.

Автор дисертації звертає увагу на різницю філософської та метафізичної поезії. До першого типу відносяться вірші, які абстрактно трактують загальнофілософські проблеми. Це, на свій кшталт, "вчена поезія", прикладами якої можуть бути відомі з античності твори Лукреція Кара або поетів-"любомудрів" пушкінських часів у Росії.

Метафізичний слід вважати поезію, яка пропонує особисте ставлення автора до "вічних питань" або філософське осмислення звичаїв, буденних подій. Головною ознакою метафізичних творів є "tension" /термін Т.С.Еліота/, напруга, динаміка у трактуванні тем, проблематики, поетики. Метою поетів-метафізиків було не лише передати певну думку, але й відтворити супутній їй емоційний стан.

Для творів цього типу характерне вузьке коло тем й усталена проблематика. Але головними темами метафізичної поезії є "реалії особливого гатунку" /термін Дж.Сміта/, які передбачають, в принципі, необмежені можливості їх інтерпретації будь-яким автором. Це: Смерть і Час; Кохання; стосунки Бога і Людини. Проблеми метафізичної поезії відносяться до категорії "вічних питань", парадоксальних єдностей. Основні серед них:

- співвідношення вічного-тимчасового;
- взаємини одного - багатьох;
- загадкове сполучення душі й тіла /небесного-земного/ у людській істоті /цей момент іноді подається не самостійно, а як аспект першої проблеми/.

Зрозуміло, що тематика й проблематика творів у даному випадку - не нові. Досягнення поетів-метафізиків полягають в актуалізації "вічних питань" та інтерпретації глобальних тем відповідно до "філософського клімату" доби Барокко.

Контрасти метафізичної поезії вимагають метафори для адекватного їх втілення. З погляду стилістики, для цього типу поезії характерне використання особливої метафори - метафізичного концепту, що є матеріальним відтворенням парадоксу.

Метафізичний концепт являє собою сполучення різномірних, на перший погляд, понять у якісно нове, неподільне ціле. При цьому кожна частина зберігає свої індивідуальні риси, що надає концепту необхідної для метафізичної поезії динаміки й напруги.

Характерною формою існування метафізичного концепту є оксिमорон - один з найулюбленіших мовних засобів виразу поетів цього спрямування /зокрема, іспанських концептистів/. Яскравий приклад метафізичного концепту в формі класичного оксिमорону - образ "плідного пламеню" /the fruitful flame/, що передає поєднання й боротьбу земного-небесного в особі Христа, у сонеті англійського барокового поета Дж.Герберта "Син".

Від загальної характеристики метафізичної поезії, одним із напрямів якої був концептизм, дисертантка переходить до розгляду тематики і проблем, а згодом і стилістичних особливостей та poetики метафізичних творів лідера іспанських концептистів Ф.де Кеведо.

Центральна для його метафізичних сонетів тема Смерті й Часу постає у зображенні Кеведо оригінальним аспектом, відомих ще з античності мотивів "carpe diem" та "omnia vanitas". Поет розглядає не Життя, Смерть, Час як окремі явища світобудови, а феномен Життя - помирання, підкреслюючи "атомізацію буття" /термін Е.Наварро де Келлі/, нарікаючи на безнадійність спроб "входити момент", повернути бодай мить життя.

Релігійні сонети Кеведо - яскравий прояв його нон-конформізму в питаннях віри. певну частину їх можна віднести, з погляду жанру, до типових для іспанської етикетної поезії Золотої Доби віршів на честь святих, але релігійні сонети Кеведо - це не звичайні панегирики Господу, Діві Марії, святим. Ці поезії, побудовані на принципі "fe de voluntad" /життя без віри вичавалося людині XVII ст. цілковитим абсурдом/, є прикладом вільного,

широкого діалога з Богом, у якому автор повіряє Творцеві всі свої внутрішні духовні проблеми, сумніви, надії.

Сонети іспанського поета на тему Кохання /в першу чергу, цикл "Canta Solo a Lisi" / визнані однією з вершин іспанської лірики усіх часів. Автор зображує почуття як ланку, що поєднує плотське й духовне в людській істоті. На думку Кеведо, кохання ушляхетнює душу, в цей спосіб перемагає Смерть і прочиняє Людині браму до вічного життя.

Серед досягнень іспанського поета в галузі форми - переосмислення ним багатьох фундаментальних елементів культурного коду Барокко, використання розповсюджених у поетичному вжитку метафор і символів, у новій якості загальєрозумілої системи знаків, щоб за її допомогою передати нові думки та виразити складні емоційні стани.

Стилістика метафізичних сонетів головного представника іспанського концептизму демонструє віртуозне володіння широким спектром мовних засобів виразу. Найуживаніші серед них - уподібнення /образ/, метафора й, звичайно, оксиморон. Порівняннями у своїх сонетах Кеведо майже не користується.

Оксиморони Кеведо, які втілюють фатальний зв'язок Життя і Смерті, швидкоплинність часу, мінливість настроїв закоханої людини, ввійшли до золотого фонду світового красномовства як один з найкращих вірців "об'єктивних відповідників емоцій" /термін Т.С.Еліота/ та "напруги" метафізичної поезії.

Метафізичні поезії українця Лазаря Барановича зі збірки "Аполонів лютня..." демонструють, на думку автора роботи, принципову спорідненість творів вітчизняного письменника із поетичним доробком західноєвропейських концептистів у галузі тематики, поетики й стилістики. Певні розбіжності в деталях віддзеркалюють національну своєрідність українського літературного Барокко, так само як і унікальність творчої особистості Л.Барановича.

У віршах "Аполонів лютні" присутні типові для метафізичної поезії теми Віри, Кохання і Смерті. Але для поезії архієпископа Лазаря характерна особлива їх інтерпретація.

Головною для нього є тема відносин Людини і Бога. Теми Смерті та Кохання розвиваються у безпосередньому зв'язку з темою Віри, оскільки український автор розуміє Смерть лише як випробування Людини Господом /своєрідний іспит чеснот/, а Кохання цікавить

поета-монаха виключно в аспекті євангельської любові ближнього й "amor Dei". Таке відтворення базових тем метафізичної поезії характерне для релігійної людини, тим більше - священика; воно віддзеркалює також і притаманну літературі українського Бароко перевагу духовного елемента в змісті.

Обов'язок духовного пастиря навертати простих віруючих на путь істини, роз'яснювати їм Слово Боже значною мірою зумовлює атмосферу спокійної впевненості у своїй правоті, сконцентрованість на конкретних моментах обраних тем. /Наприклад, на ідеї милосердя Божого; неможливості зрозуміти Божествену сутність силою людського розуму; на постулаті "доброго сумління" і зречення матеріального добробуту, багатства за життя, щоб увійти до раю по смерті і т.ін./. Це типово для метафізичної поезії Барановича. Автор дисертації вбачає тут не брак таланту та свідомство про педантичність архієпископа Лазаря, як вважалося на початковому етапі вивчення його поетичного доробку, а свідоме самообмеження поета-християнина, що розумів власну творчість лише як один із засобів пастирського служіння.

Принципово зовнішня орієнтація метафізичної лірики Барановича, розрахованої на те, щоб вплинути, передусім, на почуття аудиторії, пастви, є найпомітнішою відмінністю віршів "Аполонової лютні" від творів західноєвропейського концептизму, скерованих, головне, на адекватне втілення у слові персональних роздумів та почуттів поета.

Але така розбіжність ні в якому разі не закреслює глибинної спорідненості віршів Л.Барановича і Ф.де Кеведо. Їх об'єднує саме пошук "ключа розуміння" складного, мінливого світу і його вічних великих проблем. Як для Кеведо, так і для Барановича спільним є намагання збагнути парадоксальну істину через розуміння її подоб, аналогій та зв'язків між окремими реаліями буття. Для обох поетів головним інструментом пізнання й найважливішим мовним засобом виразу була метафора.

Взагалі, перелік тропів і фігур, що їх застосовує у своїх творах автор "Аполонової лютні", майже цілком подібний до стилістичного арсеналу метафізичних сонетів Кеведо. Різниця тут - у частоті використання окремих засобів виразу. Приміром, у своїх творах Кеведо віддавав перевагу класичному оксиморону, а Л.Баранович користувався здебільшого морфологічною формою його.

В сфері "argutum" архієпископ Лазарь вживав анаграми, гру на основі полісемії, омонімії і т.ін. нг іть інтенсивніше, ніж Кеведо.

В галузі поезики український автор, так само як і іспанський, вдається до широкого вжитку елементів культурного коду Барокко, використовує готові формули для побудови загальнозрозумілої знакової системи. Втім, якщо Кеведо з цієї метов використовує заповичення з образної системи петраркізму, то матеріал Л.Барановича - це образи й мотиви Біблії, Євангелія, патристики і т.д. Обидва автори вводять у свої твори також античні міфологеми, хоча й використовують їх у різних тематичних сферах: Кеведо - переважно у віршах про кочаня, Баранович - у релігійних творах /порівняння чеснот християнського Бога із вадами поганства/.

У ВИСНОВКАХ роботи узагальнено спостереження над проблемами, порушеними в дослідженні.

Автор дисертації вважає, що паралельний розгляд метафізичних поезій голови іспанських концептистів Ф.де Кеведо й українського автора Л.Барановича виявляє їх принципову подібність, попри деяку розбіжність у деталях, зумовлену творчою індивідуальністю кожного, відмінністю національних культур, релігії та соціальних обставин, що існували на той час у двох країнах.

На думку дисертантки, своєрідність тематики, поезики, стилістики метафізичних творів Кеведо і Барановича дозволяє констатувати приналежність творчого доробку останнього до концептизму, а відтак - існування українського варіанту цього впливового напрямку європейської метафізичної поезії доби Барокко.

Автор дисертації вважає власне дослідження лише першим кроком у вивченні українського концептизму. Необхідними є подальші ґрунтовні студії в цій галузі.

Л і т е р а т у р а :

1. Шевельов Ю. Виступ на I Всесвітньому Форумі Українців // Сучасність. - 1992. - № 12. - С.99.
2. Gracián y Morales B. Discurso segundo. // Agudeza y Arte de Ingenio. Madrid. 1969. - p. 66.
3. d'Ors M. Vida y poesía de Alonso de Ledesma. Pamplona, 1974. - p. 188.

4. Маслюк В.П. Латиномовні поетики і риторики ХУП - першої половини ХУІІІ ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. - Київ: Наук.думка. - 1983. - С.163.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях:

1. Концептизм в українській літературі доби Барокко. - Деп. в ДНТБ України 17.02.95. - № 401. - УК 95. - 9 с.
2. Поетика й особливості стилістики метафізичних сонетів Франсіско де Кеведо. - Деп. в ДНТБ України 17.02.95. - № 402. - УК 95. - 16 с.
3. Концептизм і його національні варіанти //Філологічні читання, присвячені пам'яті проф. Н.Н.Раєвської: Тези доповідей та виступів //Наукова конференція. - Київ, 1993. - 26 січня. - С.177-178.
4. Поетика та особливості перекладу філософських сонетів Франсіско де Кеведо //Стара і нова Романія: проблеми і перспективи: Тези наукової конференції з романістики в Україні. - Київ, 1993. - С.19.

SUMMARY

Riazantseva T. N. "Conceptism as a trend of the metaphysical poetry in the European literature of Baroque. An analysis of the metaphysical sonnets by F. de Quevedo (Spain) and metaphysical poems by L. Baranovich (Ukraine).

The thesis submitted for a scholarly degree of a candidate of philology in specializations 10.01.04 - Foreign Literature; 10.01.02 - Ukrainian literature at the T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The present study analyses the conceptism as one of the most prominent trends of the metaphysical poetry in European literature (the end of 16th - 17th century). T. Riazantseva determines the most characteristic features of the themes, imagery and style of the metaphysical verse. The examination of the metaphysical poems by F. de Quevedo and L. Baranovich reveals the typical peculiarities of two national versions of the same literature trend. The author establishes the points of similarity and difference in the works of Spanish and Ukrainian conceptists.

The results of comparison confirm the existence of conceptism as a trend in the Ukrainian literature of the Baroque.

Key words: Baroque, concept, conceptism, metaphysical poetry.

АННОТАЦІЯ

Рязанцева Т.Н. Концептизм як напрямлення метафізическої поезії в літературі Європи епохи Барокко /На примері метафізических сонетів Ф.де Кеведо /Іспанія/ і метафізических произведений Л.Барановича /Україна/.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальностям: 10.01.04 - Литература зарубежных стран; 10.01.02 - Украинская литература, Институт литературы им.Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 1995.

Защищается рукопись, посвященная анализу концептизма - одного из наиболее влиятельных направлений метафизической поэзии в европейской литературе конца XVI-XVII вв. Определяются характерные особенности тематики, поэтики, стилистики произведений данного направления. Рассматриваются типичные черты некоторых а-

циональных вариантов концептизма на примере метафизических произведений Ф. де Кеведо и Л. Барановича. Устанавливаются моменты сходства и различия стихотворений испанского и украинского поэтов. Результаты сопоставления подтверждают тезис о существовании концептизма как особого направления метафизической поэзии в украинской литературе XVII века.

Ключові слова: Барокко, концепт, концептизм, метафізична поезія.

Ягуз

Друк. ІПК ПК. зам. 99 Тир. 100.

ЛІБ ім. В. Стефаника
АН України

292.55.44

292.55.44

10003

AB 32 292

AB 32.292

...
...
...
...
...

...
...
...